

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО МЕХАНІЗМУ

Наталія ТКАЧЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ КАПІТАЛОУТВОРЮЮЧОЇ БАЗИ СТРАХОВИКА

Визначено сутність основних інструментів, за допомогою яких забезпечується стійкість капіталоутворюючої бази страховика, а саме: нарощуваність капіталу, тарифікація, резервування. Показані взаємозв'язки між ними.

Ключові слова: *фінансова стійкість страхових компаній, капіталоутворююча база, власний капітал, залучений капітал, нарощуваність капіталу, актуарні розрахунки, тарифікація, страхові резерви, резервування.*

Страховання в усьому світі вважається стратегічним сектором економіки. Це зумовлено його стабілізуючим впливом на економіку не лише завдяки функції відшкодування збитку страховиками від різних несприятливих подій, але й завдяки ролі страхових компаній як регуляторів ринкових процесів. Крім того, залучені страховими компаніями грошові кошти є доступним інвестиційним капіталом. Держава має можливість фінансувати розвиток інфраструктури економіки, використовуючи мобілізовані, у вигляді страхових премій, грошові кошти підприємств і громадян. Капіталовкладення, джерелом яких є страховий бізнес, підвищують рівень зайнятості, й, відповідно, рівень життя населення. Та ефективне використання капіталу страхових компаній для описаних вище цілей можливе лише за умови їх фінансово стійкого функціонування.

Забезпечення фінансової стійкості є питанням першочергової ваги у діяльності страховиків. Саме фінансова стійкість страховиків, як основний фактор, що визначає ефективність їх діяльності та довіру до страхування в цілому, забезпечує їх успішне функціонування на ринку. Тому питання визначення шляхів забезпечення фінансової стійкості страховиків в наш час набувають першочергового значення. Це у великій мірі стосується використання економічних підходів до забезпечення фінансової стійкості страхових компаній, в тому числі і в галузі забезпечення стійкості їх капіталоутворюючої бази. Застосовуючи економічні підходи забезпечення фінансової стійкості страхових компаній, необхідно опиратися на кількісні показники, які характеризують ціни на страхові продукти, розміри власних коштів страховика і його страхових резервів, кількість укладених договорів страхування, кількість застрахованих об'єктів та ін. Саме використання економічних підходів забезпечує стійкість капіталоутворюючої бази страховика, залишаючись однією з *найактуальніших проблем*.

У науковій літературі дослідження питань щодо окремих складових фінансової стійкості страхових компаній *висвітлені в працях* А. П. Архіпова, В. Д. Базилевича, В. Д. Бігдаша, А. В. Василенко, М. Я. Веселовського, О. О. Гаманкової, В. Б. Гомеллі, Л. М. Горбач,

Н. Б. Грищенко, Є. Ф. Дюжикова, С. В. Єрмасова, Н. Г. Нагайчук, Н. Н. Нікуліної, В. П. Журавльова, Ю. А. Сплетухова, Ю. Н. Троніна, К. Є. Турбіної, Т. А. Федорової, Г. В. Черновой, Я. П. Шумелди та інших. Автори широко розглядають питання формування капіталу страховими компаніями, визначення страхових тарифів, утворення страхових резервів. Незважаючи на широке коло питань, присвячених економічним підходам до забезпечення фінансової стійкості страховиків, висвітлених у науковій літературі, необхідним є застосування інтегрованого підходу до розгляду основних інструментів забезпечення стійкості капіталоутворюючої бази з урахуванням їх взаємозв'язків та взаємних впливів.

Метою даного дослідження є розкриття суті та надання термінологічного визначення інструментам забезпечення стійкості капіталоутворюючої бази страхової компанії, виявлення їх взаємозв'язків та взаємного впливу.

Стійкість капіталоутворюючої бази досягається за допомогою таких інструментів як: нарощуваність капіталу; тарифікація; резервування (рис. 1).

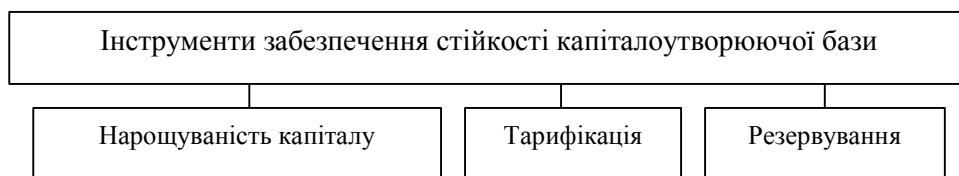

Рис. 1. Інструменти забезпечення стійкості капіталоутворюючої бази

Розглянемо детальніше кожний з наведених інструментів.

Нарощуваність капіталу. Формування капіталу страхової компанії є процесом залучення фінансових ресурсів, управління їх рухом і трансформацією у конкретні форми капіталу, які здатні забезпечити її фінансову стійкість у будь-який момент часу.

Існує дві точки зору в питанні походження джерел формування капіталу страхової компанії. Перша група дослідників-науковців [1, 43; 2, 174; 3, 215-216; 4, 226; 5, 746; 6, 222; 7, 56], до якої, зокрема, належить М. Я. Веселовський [2, 174], поділяє «капітал страхової компанії, який знаходиться в обороті та використовується для проведення страхових операцій і здійснення інвестиційної діяльності» на власний і залучений. Вважаємо, що наведене визначення потребує уточнення, адже в ньому відсутня згадка про фінансову діяльність страхової компанії. Не зрозуміло також, за рахунок якого виду капіталу (власного чи залученого) фінансова діяльність здійснюється. Та загальновизнаним є факт, що страхова, інвестиційна та фінансова складові діяльності страховика тісно пов'язані між собою і концептуально неправильно розглядати їх окремо.

Інша група дослідників [8, 190; 9, 108; 10, 300] виділяє три складові капіталу страхової компанії, а саме: власний, залучений та позичковий. Ми дотримуємося точки зору цієї групи дослідників. Склад капіталу страхової компанії, відповідно до цього підходу, наведено на рисунку 2.

Водночас, для зручності, в ході подальшого розгляду, поділятимемо капітал страхової компанії лише на власний та залучений. Вважаємо, що підхід, який передбачає розмежування капіталу, за джерелами походження, на власний і залучений (маючи на увазі, що до нього входить і позичковий), має право на життя, оскільки у порівнянні з обсягами страхових резервів, які відносяться до залученого капіталу, показники усіх інших статей, де відображаються обсяги залучених та позикових коштів, є досить скромними.

Рис. 2. Склад капіталу страхової компанії

Власний капітал страхової компанії відіграє важливу роль як на стадії створення страхової компанії, так і в процесі її функціонування. На стадії створення страховика він складається, переважно, із статутного капіталу. Його джерелами, залежно від організаційно-правової форми, можуть виступати: акціонерний капітал, внески членів товариств взаємного страхування, бюджетні кошти, кошти держави, внески приватних осіб. Враховуючи специфіку страхової діяльності, держава законодавчо закріпила вимоги щодо мінімального розміру статутного фонду страхових компаній. Наявність власного капіталу на стадії створення організації диктується потребами забезпечення організаційних витрат, тобто витрат, пов'язаних із створенням умов для здійснення страхової діяльності. Крім того, на початковій стадії діяльності страховика, потреба у власному капіталі особливо відчутна ще й тому, що він виступає джерелом покриття страхових зобов'язань страхової компанії, забезпечуючи її платоспроможність, оскільки в цей час страхові резерви можуть бути недостатніми через залучення обмеженої кількості страхувальників. Достатній запас власного капіталу, на етапі входження на ринок, дозволяє також забезпечити належну конкурентоспроможність страховика.

Значну роль власний капітал відіграє і у процесі здійснення страховою компанією повсякденної діяльності. Це пов'язано з тим, що, по-перше, ймовірність негативного відхилення від запланованих результатів зберігається упродовж усієї діяльності страховика, а, по-друге, конкурентоспроможна страхова компанія повинна постійно розвиватися, розширюючи свою присутність на завойованих ринках збуту, виходячи на нові ринки, залучаючи нових клієнтів, розробляючи нові продукти. Все це потребує значних матеріальних затрат і гарантій.

Розмір власного капіталу страхової компанії включає статутний капітал, додатковий та резервний капітал, нерозподілений прибуток.

Статутний капітал страховика є фінансовою основою його діяльності та займає найбільшу частку в структурі власного капіталу. М. Я. Веселовський влучно зазначає, що на початковому етапі функціонування страхової компанії «статутний капітал є єдиною гарантією забезпечення платоспроможності» [2, 174]. Саме тому, порядок формування

та дотримання розміру статутного капіталу страховика суворо регулюється законодавством. У свою чергу, О. О. Гаманкова підкреслює, що «статутний капітал від самого початку заснування страхової організації формує основу її фінансової стійкості» [8, 28].

Кількісні вимоги до формування статутних капіталів страховиків визначено Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про страхування» [11], в якому встановлено такі мінімальні розміри статутних фондів за валютним обмінним курсом валюти України: а) для страховиків, які займаються видами страхування іншими, ніж страхування життя (загальними або ризиковими) – в сумі, еквівалентній 1 млн. євро; б) для страховиків, які займаються страхуванням життя – в сумі, еквівалентній 1,5 млн. євро. Максимальні розміри статутних фондів законодавством України не обмежуються.

Кількісні вимоги до формування статутного капіталу страхової компанії доповнюються якісними вимогами. Статутний капітал страховика формується в грошовій формі (це ліквідні кошти для виконання зобов'язань перед страхувальниками у разі нестачі спеціальних коштів – страхових резервів). Страховикам дозволяється лише до 25 відсотків статутного фонду формувати за рахунок державних цінних паперів. Їм забороняється використовувати для формування статутного фонду векселі, кошти страхових резервів, а також кошти, отримані в кредит, в позику та під заставу, й вносити до статутного фонду нематеріальні активи.

Вітчизняні страховики можуть брати участь в утворенні інших страхових компаній. При цьому, для страхових компаній внесок до статутних фондів інших страховиків сумарно не повинен перевищувати 30%, а до статутного фонду окремого страховика – 10% від власного статутного фонду страховика. На страховиків, які займаються загальним (ризиковим) страхуванням і беруть участь у заснуванні компанії зі страхування життя, ця норма не поширюється.

Що ж до гарантійного фонду страховика, то до нього належить додатковий та резервний капітал, а також сума нерозподіленого прибутку. Додатковий капітал з'являється в результаті статутної діяльності страхової компанії. Він складається з додатково вкладеного капіталу (утворюється тільки у страховиків, які є акціонерними товариствами) та іншого додаткового капіталу. Як правило, додатковий є лише невеликою часткою власного капіталу страхової компанії.

Методика формування резервного капіталу не має галузевої специфіки та відповідає загальним принципам організації господарської діяльності будь-яких суб'єктів господарювання. Резервний капітал створюється страховиками в рамках діючого законодавства відповідно до умов, передбачених у засновницьких документах, і є доповненням до статутного капіталу. Джерело резервного капіталу – частина чистого прибутку страховика. Розмір відрахувань, з метою створення резервного капіталу, визначається вищим органом управління страховою компанією і не може бути меншим від законодавчо визначеної величини. Так, наприклад, відповідно до Закону України «Про господарські товариства» [12], резервний капітал формується в розмірі, не меншому, ніж 25% від розміру статутного капіталу. Розмір щорічних відрахувань передбачається установчими документами, але не може бути меншим 5% від суми чистого прибутку. За певних умов, резервний капітал може бути використаний на покриття невиробничих втрат та збитків, а також для погашення облігацій товариства й викупу його акцій за умови відсутності інших коштів. Зазначений резерв також використовується у разі нестачі коштів відповідних фондів для внутрішньогосподарських розрахунків, наприклад, у збиткові для страхової компанії роки.

Із метою забезпечення виконання зобов'язань щодо окремих видів обов'язкового страхування, страховики можуть утворювати централізовані страхові резервні фонди та

органи, які здійснюють управління цими фондами. Джерелами утворення централізованих страхових резервних фондів можуть бути відрахування від надходжень страхових платежів, внески власних коштів страховика, а також доходи від розміщення коштів централізованих страхових резервних фондів.

Нерозподілений прибуток виникає у страховика за наслідками його діяльності впродовж фінансового року та уособлює величину прибутку, реінвестованого у страхову компанію. За рахунок нерозподіленого прибутку страховики можуть створювати вільні резерви. Відповідно до чинного законодавства, вільні резерви – це частка власних коштів страховика, яка резервується із метою додаткового забезпечення платоспроможності страховика [11]. Рішення про формування цих резервів та порядок їхнього створення приймається страховою компанією самостійно. Водночас необхідно зауважити, що наявність вільних резервів дозволяє страховій компанії приймати на своє утримання ризику більшої страхової вартості.

Отже, величина власного капіталу є тим показником, який дає узагальнену характеристику фінансової стійкості, потужності страхової компанії. Окрім власного капіталу, страхові компанії, як правило, використовують залучений капітал, який відіграє суттєву роль у фінансуванні процесу страхування. Залучений капітал, на відміну від власного, належить третім особам і відноситься до зобов'язань страховика, він також здатний приносити дохід, який є джерелом капіталоутворення.

Наявність та достатність власного капіталу дозволяє страховикові не лише покривати негативні наслідки підприємницького ризику, але й забезпечувати безперервність його діяльності. Тому, можна стверджувати, що розмір власного капіталу страхової компанії має неабияке значення у забезпеченні фінансової стійкості. Недостатній рівень капіталізації страхового бізнесу сьогодні є одним із стримуючих чинників подальшого стабільного розвитку та ефективного функціонування страховиків, їх активної участі в забезпеченні структурної перебудови економіки.

Власний капітал страховика виступає гарантом своєчасного виконання ним у повному обсязі страхових зобов'язань, по суті, виконуючи роль додаткового стабілізатора платоспроможності. При цьому, основними джерелами забезпечення страхових зобов'язань страховика виступають страхові резерви, сформовані за рахунок страхових премій.

Отже, нарощуваність капіталу – це інструмент забезпечення стійкості капіталоутворюючої бази страхової компанії, суть якого полягає у постійному поповненні, відповідно до власної моделі оцінки потреби у капіталі, за рахунок страхової та інвестиційної діяльності, емісійного доходу, власного капіталу, який початково створений при заснуванні страхової компанії, а також залученого капіталу, обсяги яких дозволяють страховикові перманентно виконувати в повному обсязі зобов'язання перед страхувальниками, третіми особами та іншими категоріями контрагентів.

Стосовно другого інструменту забезпечення стійкості капіталоутворюючої бази – тарифікації, варто зазначити, що в економічних відносинах, представлених відносинами купівлі-продажу товарів або надання послуг, неабияке значення відіграє ціна. Її правильне визначення дозволяє виробникові повернути витрати на виготовлення продукції чи надання послуги, й отримати прибуток. Неправильно визначена ціна на товар або послугу зменшує прибуток або не дозволяє його отримати, що, в кінцевому підсумку, викликає ускладнення фінансового стану виробника, а у критичних випадках – його банкрутство.

У сфері матеріального виробництва, а також при наданні великого переліку послуг, пов'язаних із матеріальним виробництвом, визначення їх ціни здійснюється порівняно простими методами. Їх суть полягає у поелементному підрахунку витрат на одиницю продукції. По-іншому виглядає ситуація у сфері фінансових послуг, до яких належить

страхування. Для цієї сфери характерний невеликий обсяг матеріальних і грошових витрат, пов'язаних із утриманням страхових компаній, основну ж частину витрат страховиків становлять виплати страхового відшкодування та страхових сум. Частота і величина виплат залежать, переважно, від імовірності настання страхової події, суми збитку і розміру страхової суми. Отже, визначення ціни послуги у страхуванні концептуально відрізняється від визначення цін на товари і послуги в багатьох інших сферах економіки. Визначити розміри цих виплат, застосувавши метод поелементного підрахунку витрат, неможливо. Розрахунок ціни на страхові продукти базується на математико-статистичних, економічних та диференційних підходах.

Першоосною формування ціни страхового продукту є нагромадження статистичної інформації про об'єкти страхування та їхню вартість, про види і кількість (частоту) несприятливих випадкових подій, які нанесли цим об'єктам збитки, а саме: стихійні явища природи, пожежі, аварії і катастрофи, а при особистому страхуванні – про кількість нещасних випадків, захворювань, про тривалість життя людей тощо.

Математико-статистичні методи обробки цієї інформації, які використовуються із метою визначення цін на страхові послуги при страхуванні життя, майна і відповідальності, а також для визначення внесків із соціального і пенсійного страхування отримали назву "актуарних розрахунків", а в широкому розумінні – актуарної математики [13, 5-6].

Таким чином, ціна одиниці страхового продукту обґрунтовується за допомогою закономірностей теорії ймовірності. В обґрунтуванні тарифних ставок головне завдання полягає у калькулюванні нетто-ставки по ризику. При цьому, важлива проблема полягає у невизначеності обсягів збитку в момент калькулювання. Тому, калькуляція ціни страхового продукту повинна виконуватися так, щоб із високою ймовірністю забезпечувати гарантії виконання страхових зобов'язань в майбутньому шляхом покриття можливих збитків та недопущення банкрутства страхових компаній [14, 270]. Звідси випливає, що використання математико-статистичних методів для визначення ціни страхового продукту є основою для встановлення розміру нетто-ставки по ризику.

Наступним підходом до формування ціни страхового продукту є економічний, який відображає ринкову вартість страхового захисту, що складається з кількісної оцінки ризику та додаткової вартості. При цьому, економічний підхід служить основою для визначення розміру навантаження до брутто-ставки.

Диференційний підхід проявляється у встановленні пільг, знижок, надбавок до визначеної ціни та визначення порядку сплати страхових внесків. Отже, кількісно визначена ціна страхового продукту доповнюється необхідними якісними характеристиками, важливими для його реалізації.

Загальна будова (структура) страхової брутто-ставки в ризиковому страхуванні і страхуванні життя однакова: брутто-ставка складається з нетто-ставки і навантаження (рис. 3).

Рис. 3. Загальна будова (структура) страхових тарифів із ризикового страхування і страхування життя

Виходячи з того, що ціна страхового продукту має дві складові – тариф-нетто і навантаження – перша з яких пов'язана з настанням страхової події, а друга – не пов'язана з нею та призначена для утримання страхової компанії, кожен із цих елементів розраховується окремо, а потім їх величини, переважно в абсолютному (грошовому) виразі, додаються. Можливе також визначення тарифу-нетто і навантаження у відносних показниках (відсотках або проміле) до страхової суми.

Більшість як вітчизняних, так і зарубіжних науковців визначають страховий тариф як «частку страхової премії з одиниці страхової суми за певний період страхування тих чи інших ризиків» [15, 80], або як «ставку страхового внеску з одиниці страхової суми чи об'єкта страхування» [16, 97; 17, 301; 10, 211; 18, 236; 19, 163; 20, 93], або як «вартість страхового захисту» [2, 65-66], або як «одиницю виміру взаємних зобов'язань страховика і страхувальника» [14, 280], або як «грошову плату з одиниці страхової суми або з вартості об'єкта страхування за визначений період страхування» [21, 440].

Нетиповим є погляд на страховий тариф В. Б. Гомеллі, який визначає його як «передбачувану, на основі наукового прогнозу, величину грошових зобов'язань сторін для узгодження між ними істотних умов страхової угоди, яка (величина грошових зобов'язань) є вихідною економічною базою для формування фактичної ринкової ціни страхового товару та всієї системи фінансів страховика» [22, 274]. В. Б. Гомелля правильно зазначає, що в основу страхового тарифу покладено науковий прогноз. У той же час, виникає запитання, чому саме страховий тариф визначає «величину грошових зобов'язань сторін», якщо відомо, що страхувальник спочатку повинен придбати страхову послугу, а лише потім виникає зобов'язання страховика за наслідками настання страхового випадку? На нашу думку, страховий тариф не визначає величину грошових зобов'язань сторін, він, швидше, є передумовою виникнення цих зобов'язань. Величина ж зобов'язань страховика перед страхувальником засвідчується та визначається сплатою страхового платежу. В той же час, влучним є акцентування В. Б. Гомеллею уваги на тому, що «страховий тариф є базою для формування всієї системи фінансів страховика».

Враховуючи вищенаведене, на нашу думку, можна визначити страховий тариф як ставку страхового внеску з одиниці страхової суми чи об'єкта страхування, яка визначається на актуарній та економічній основі, до якої можливе застосування диференційованих підходів, та є передумовою виникнення взаємних зобов'язань страховика і страхувальника.

Дійсно, на підставі тарифів-брутто визначаються страхові платежі (внески), надходження яких дає страховим компаніям 80-90 відсотків їх грошових надходжень. Правильно визначені страхові тарифи дозволяють отримати грошові надходження, достатні для утворення страхових резервів у необхідних розмірах, утримувати страхову компанію і забезпечувати утворення прибутку. У свою чергу, належні розміри страхових резервів створюють умови для виплати страхового відшкодування (страхових сум) і дозволяють здійснювати інвестиційні операції, а це, в свою чергу, дає можливість отримувати інвестиційний доход і прибуток від інвестиційної діяльності.

Отже, фінансова стійкість страховика залежить від правильного розрахунку тарифних ставок, які є ціною за страхову послугу або, як відзначають окремі дослідники, «тариф є одним із елементів, що забезпечує фінансову стійкість страховика» [14, 288]. Так, якщо страхові тарифи занижені, то зменшуватиметься надходження страхових платежів, а, відповідно, і розмір страхових резервів, що може призвести (при настанні страхових випадків) до ускладнень або неможливості виконання своїх зобов'язань, і, як наслідок, зниження фінансової стійкості страхової компанії. Завищення страхових тарифів спричиняє зниження конкурентоздатності страховика, зменшення кількості залучених страхувальників та, зумовлене цим, звуження страхового поля, й відповідне зменшення

платежів. Отже, страховик, який завищує ціни на страхові послуги, в результаті матиме занижений рівень доходів, що зумовлюватиме послаблення фінансової стійкості страхової організації. В даному контексті слушною є думка вітчизняних науковців, які стверджують, що «відхилення страхового тарифу від об'єктивних обґрунтувань може призвести до зниження фінансової стійкості страховика та невиконання ним своїх зобов'язань перед страхувальниками» [19, 521-522]. Саме тому, необхідні ретельне визначення та контроль розмірів відхилення страхових тарифів від їх об'єктивних обґрунтувань.

Отже, тарифікація, на нашу думку, є інструментом забезпечення стійкості капіталоутворюючої бази за рахунок науково-обґрунтованого розрахунку страхових тарифів із використанням математико-статистичного, економічного та диференційного підходів для формування кількісної та якісної оцінки страхового продукту, що, в подальшому, визначатиме величину страхових резервів, достатність яких, в свою чергу, характеризуватиме ефективність діяльності страхової компанії.

Наступний інструмент забезпечення стійкості капіталоутворюючої бази страхової компанії – резервування. Обґрунтованим і логічним є визнання того, що від правильності розрахунку страхових тарифів залежить достатність страхових резервів для виконання страхових зобов'язань. А від того, наскільки правильно розраховуються страхові резерви, як враховують вони не виконані або виконані не повністю зобов'язання, залежить фінансова стійкість страхової компанії [23, 169-170].

Склад капіталу, характерний лише для страхової компанії та обумовлений специфікою фінансових відносин, визначається елементами, які включені до залученого капіталу. Основним елементом залученого капіталу страховика є страхові резерви, які забезпечують його діяльність. Вони мають суворо цільове призначення та відображають зобов'язання компанії на звітну дату.

Отже, резервування в розмірах, відповідних загальній сумі страхових зобов'язань, є інструментом забезпечення стійкості капіталоутворюючої бази страхових компаній. Порядок формування страхових резервів досить цікавий та має певну специфіку. Відповідно до Закону України „Про страхування” (із змінами та доповненнями) [11], страхові резерви утворюються страховиками з метою забезпечення майбутніх виплат страхових сум і страхового відшкодування залежно від видів страхування (перестраховування). Страхові резерви є фінансовою гарантією виконання страховиком своїх зобов'язань перед страхувальником.

Так, страховики, котрі займаються ризиковим страхуванням, утворюють технічні резерви, а ті, які займаються страхуванням життя, – резерви зі страхування життя. Страхові резерви утворюються у тих валютах, в яких страхові компанії відповідають за своїми страховими зобов'язаннями.

Страхові резерви зі страхування життя є сумою вартостей грошових зобов'язань страховика за договорами та майбутніх витрат для забезпечення їх виконання. Страхові резерви зі страхування життя поділяються на такі групи (рис. 4): резерви довгострокових зобов'язань (математичні резерви) та резерви належних виплат страхових сум [24]. У свою чергу, резерви довгострокових зобов'язань (математичні резерви) складаються із: резервів нетто-премій, резервів витрат на ведення справи та резерву бонусів.

Розрахунок резерву нетто-премій на страхову річницю здійснюється проспективно – як різниця між актуарною вартістю потоку майбутніх страхових виплат (без урахування бонусів) та актуарною вартістю потоку майбутніх страхових нетто-премій. У разі, якщо особливості окремих видів договорів (окремих страхових ризиків, передбачених у договорі) не можуть бути повною мірою враховані проспективно, розрахунок резерву нетто-премій за такими договорами (ризиками) може здійснюватися ретроспективно – на підставі інформації про отримані в минулому страхові внески (премії) та здійснені страхові виплати.

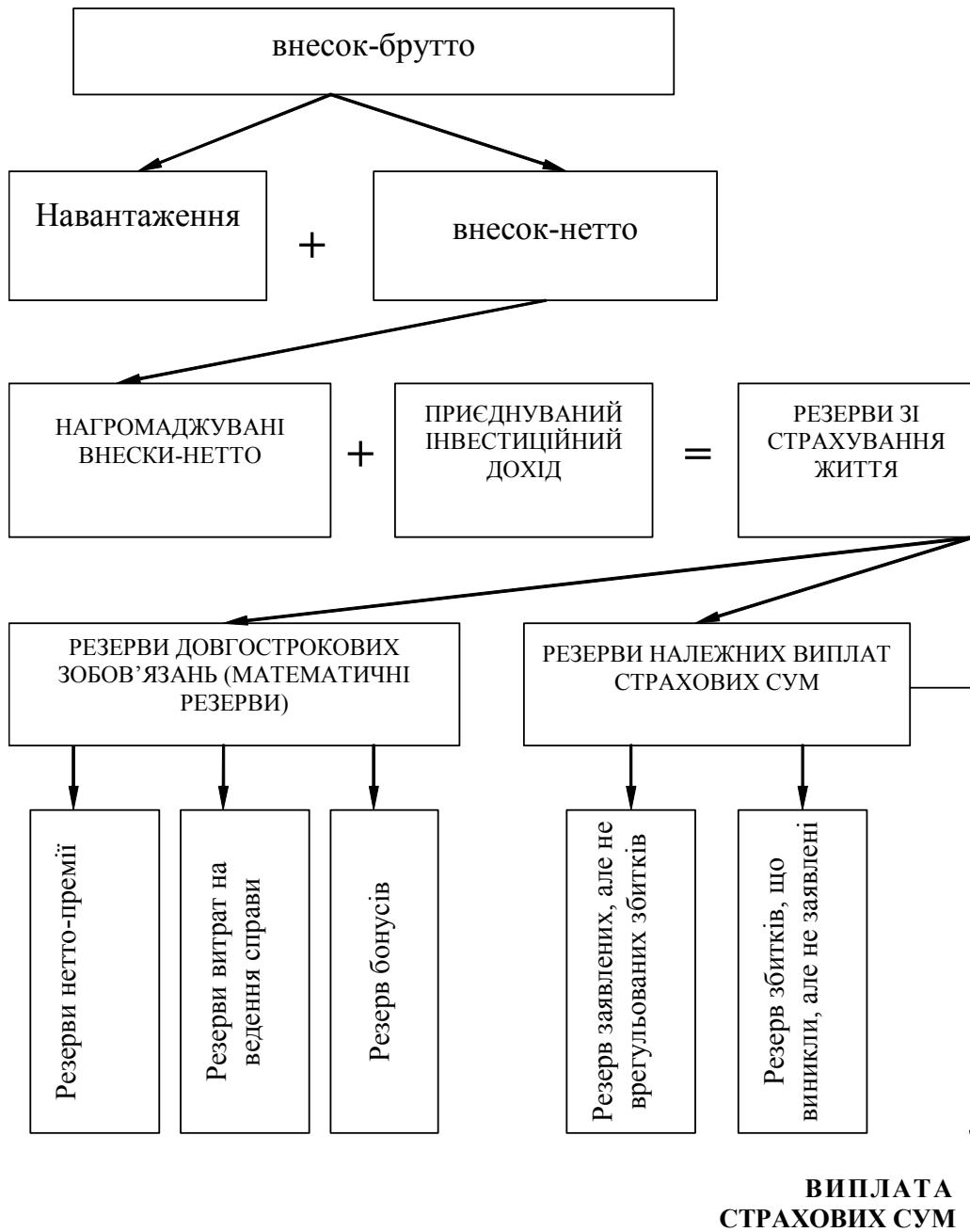

Рис. 4. Схема утворення та використання резервів зі страхування життя

Розрахунок резерву витрат на ведення справи на страхову річницю здійснюється проспективно – як різниця між актуарною вартістю потоку майбутніх витрат страховика із забезпечення виконання зобов'язань за договором після закінчення строку сплати страхових внесків та актуарною вартістю потоку наступних надходжень тієї частини бруто-премії, що йде на покриття майбутніх витрат.

Резерв бонусів є оцінкою додаткових зобов'язань страховика, що виникають при збільшенні розмірів страхових сум та (або) страхових виплат за результатами отриманого

інвестиційного доходу та за іншими фінансовими результатами діяльності страховика (участь у прибутках страховика). Резерв бонусів розраховується на страхову річницю як актуарна вартість додаткових виплат страховика [24].

Резерв належних виплат страхових сум складається із резерву заявлених, але не врегульованих збитків та резерву збитків, що виникли, але не заявлені. Розрахунок резерву заявлених, але не врегульованих збитків, здійснюється за кожним чинним на звітну дату договором окремо. Розрахунок резерву збитків, що виникли, але не заявлені, здійснюється за загальною сукупністю договорів. Загальна величина резерву належних виплат страхових сум дорівнює сумі зазначених резервів.

Резерв заявлених, але не врегульованих збитків, є оцінкою грошових зобов'язань страховика щодо страхових випадків, які мали місце у звітному або звітних періодах, що передують йому, але не були виконані або виконані не повністю на звітну дату. Величина резерву заявлених, але не врегульованих збитків визначається у сумарному розмірі не сплачених на звітну дату грошових сум, що повинні бути виплачені: а) у зв'язку із страховими випадками, про настання яких заявлено страховику в установленому законодавством та договором порядку; б) при настанні термінів здійснення виплат ануїтету, за якими (термінами), згідно із умовами договору, не вимагається заява на виплату; в) у зв'язку з достроковим припиненням дії договору або із змінами умов договору.

Резерв збитків, що виникли, але не заявлені, є оцінкою грошових зобов'язань страховика за ризиками нещасного випадку та (або) хвороби щодо страхових випадків, які могли статися у звітному або звітних періодах, що передують йому, але не були заявлені на звітну дату.

Оцінка резерву збитків, що виникли, але не заявлені, здійснюється актуарними методами. Базис розрахунку математичних резервів установлюється страховиком і включає: демографічні показники тривалості життя (таблиці смертності); ймовірності настання ризиків певної хвороби та (або) нещасного випадку чи їх наслідків, якщо страхування на випадок настання таких подій передбачене правилами страхування; річну ставку інвестиційного доходу (до речі, згідно із Законом України «Про страхування» [11] зазначена у договорі страхування життя величина інвестиційного доходу не повинна перевищувати чотирьох відсотків річних).

Страхові резерви із ризикових видів страхування (технічні резерви) складаються із резерву незароблених премій та резерву збитків.

Згідно із розпорядженням Держфінпослуг України «Про затвердження Правил формування, обліку та розміщення страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя» [25], страховики можуть прийняти рішення про запровадження із початку календарного року формування технічних резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя таких, як резерв незароблених премій, резерв заявлених, але не виплачених збитків, резерв збитків, які виникли, але не заявлені, резерв катастроф та резерв коливань збитковості. Система утворення технічних резервів показана на рисунку 5.

Наведені на рисунках 4 та 5 схеми дозволяють пояснити порядок утворення і використання страхових резервів. Так, у ризиковому страхуванні страхові резерви утворюються тільки за рахунок нетто-ставки, а в страхуванні життя – за рахунок нетто-ставки та інвестиційного доходу страховика. Резерв незароблених премій в ризиковому страхуванні може перейти в резерв збитків за відомими страховими випадками і згодом бути виплаченим у вигляді страхового відшкодування.

Якщо збитковість невисока, частина резерву незароблених премій переходить в зароблені премії і стає додатковим прибутком страховика. При страхуванні життя цей

елемент відсутній, бо сформована страхова сума виплачується застрахованій особі. Ця ж схема дозволяє зрозуміти, чому розміри страхових резервів залежать від величини зобов'язань компанії. Якщо страховик перестане укладати нові договори страхування, то технічні резерви через рік знизяться до нуля. При страхуванні життя цей процес триватиме довше, бо мінімальна тривалість договорів страхування – три роки.

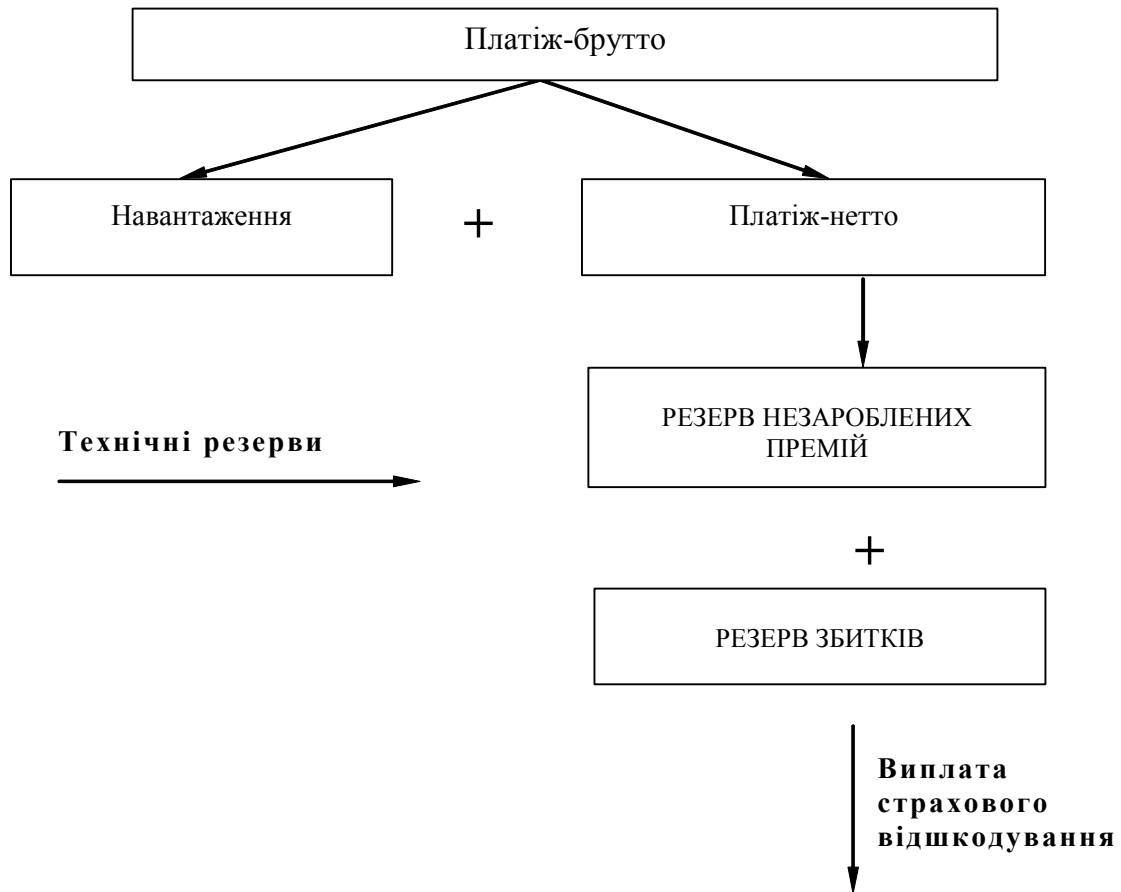

Рис. 5. Схема утворення та використання технічних резервів із загального (ризикового) страхування в Україні

У ризиковому страхуванні резерви незароблених премій включають частки від сум надходжень страхових платежів (страхових внесків, страхових премій), що відповідають страховим ризикам, які не минули на звітну дату, а резерви збитків включають зарезервовані несплачені страхові суми та страхові відшкодування за відомими вимогами страхувальників, з яких не прийнято рішення щодо виплати або відмови у виплаті страхової суми чи страхового відшкодування.

Відповідно до Закону України „Про страхування” величина резервів незароблених премій на будь-яку звітну дату встановлюється залежно від часток надходжень сум страхових платежів, які не можуть бути меншими від 80 відсотків загальної суми надходжень страхових платежів, із відповідних видів страхування у кожному місяці з попередніх дев'яти місяців (розрахунковий період) і обчислюється в такому порядку:

– частки надходжень сум страхових платежів за перші три місяці розрахункового періоду множаться на одну четверту;

- частки надходжень сум страхових платежів за наступні три місяці розрахункового періоду множаться на одну другу;
- частки надходжень сум страхових платежів за останні три місяці розрахункового періоду множаться на три четвертих;
- одержані добутки додаються.

Можна стверджувати, що порядок визначення розміру технічних резервів, який застосовують українські страховики, недостатньо відбиває обсяг відповідальності страховика за діючими на момент оцінки договорами страхування. Це може призвести до зниження стійкості страхових операцій та платоспроможності страховика.

Вважаємо, що резервування – є одним з інструментів забезпечення стійкості капіталоутворюючої бази страховика, функціонування якого полягає у формуванні сукупності грошових фондів за рахунок нетто-ставок, з суворо цільовим характером, за допомогою яких забезпечується виконання зобов'язань згідно з договорами страхування та перестраховання, а також формується дохід від страхової та інвестиційної діяльності.

Наведені вище міркування *дають підстави стверджувати*, що існує тісний взаємозв'язок та взаємний вплив між наведеними інструментами забезпечення стійкості капіталоутворюючої бази страхової компанії:

- 1) нарощуваність власного капіталу сприяє розширенню спектру пропонованих страхових послуг. Це, як правило, дозволяє диверсифікувати збиток як в просторі, так і в часі, що впливає на тарифікацію, сприяє розширенню кола страхувальників або об'єктів страхування, а це, у свою чергу, впливає на процес резервування;
- 2) основним джерелом доходу страховика є страховий платіж. Його достатність, для забезпечення виконання зобов'язань перед страхувальниками та іншими особами, залежить від правильності та оптимальності підходів до тарифікації страхових продуктів, що, звичайно, впливає на резервування, а в перспективі й на нарощуваність капіталу;
- 3) у разі якщо страхова компанія належно не здійснює формування страхових резервів, нарощування капіталу не може гарантуватися навіть абсолютно правильно та науково організованим процесом тарифікації.

Література

1. Василенко А. В. *Інвестиційна стратегія страхових компаній. Навч. посіб.* / А. В. Василенко. – К.: КНЕУ, 2006. – 168 с.
2. Веселовский М. Я. *Страховой сервис: учеб. пособие* / М. Я. Веселовский. – М.: Альфа-М: ИНФРА-М, 2007. – 288 с.
3. Горбач Л. М. *Страхова справа: Навч. посібник. – 2-ге вид., виправлене* / Л. М. Горбач. – К.: Кондор, 2003. – 252 с.
4. Грищенко Н. Б. *Основы страховой деятельности: учеб. пособие* / Н. Б. Грищенко. – М.: Финансы и статистика, 2008. – 352 с.
5. *Страхование: учебник / под ред. Т. А. Федоровой. – 2-изд., перераб. и доп. – М.: Экономистъ, 2006. – 875 с.*
6. Тронин Ю. Н. *Основы страхового бизнеса* / Ю. Н. Тронин. – М.: Издательство «Альфа-Пресс», 2006. – 472 с.
7. Чернова Г. В. *Основы экономики страховой организации по рисковому виду страхования* / Г. В. Чернова. – СПб.: Питер, 2005. – 240 с.
8. Гаманкова О. О. *Фінанси страхових організацій: Навч. посіб.* / О. О. Гаманкова. – К.: КНЕУ, 2007. – 328 с.
9. Нагайчук Н. Г. *Управління капіталом страхової компанії* / Н. Г. Нагайчук // *Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 106–116.*
10. Никулина Н. Н. *Страхование. Теория и практика: учебное пособие* / Н. Н.

- Никулина, С. В. Березина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 511 с.
11. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про страхування» від 04.10.2001 № 2745-III [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
 12. Закон України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 № 1576-XII [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
 13. Шумелда Я. Основи актуарних розрахунків. Навчальний посібник для студентів спеціальності «Фінанси» (спеціалізація «Страхова справа») / Я. Шумелда. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2003. – 160 с.
 14. Основы страхового менеджмента: методическое пособие по изучению дисциплины «Страховой менеджмент»: Учеб. пособие / В. П. Журавлев, В. В. Владимиров, С. А. Банников. – М.: ЗАО Издательство «Экономика», 2007. – 404 с.
 15. Бігдаш В. Д. Страхування: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Д. Бігдаш. – К.: МАУП, 2006. – 448 с.
 16. Архипов А. П. Страхование. Современный курс: учебник / А. П. Архипов, В. Б. Гомелля, Д. С. Туленты: под ред. Е. В. Коломина. – М.: Финансы и статистика, 2007. – 416 с.
 17. Ермасов С. В. Страхование: учебник / С. В. Ермасов, Н. Б. Ермасова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Высшее образование, Юрайт-Издат, 2009. – 613 с.
 18. Сплетухо Ю. А. Страхование: Учеб. пособие / Ю. А. Сплетухо, Е. Ф. Дюжиков. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 312 с.
 19. Страхування: Підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.
 20. Теория и практика страхования: учебное пособие / под общ. ред. проф. К. Э. Турбиной – М.: Анкил, 2003. – 704 с.
 21. Страхування: Підручник / За ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання, 2008. – 1019 с.
 22. Гомелля В. Б. Страхование: учеб. пособие / В. Б. Гомелля. – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: „Маркет ДС Корпорейшн”, 2006. – 488 с.
 23. Страхование: учеб. / А. Н. Базанов, Л. В. Белинская, П. А. Власов [и др.]; под ред. Г. В. Черновой. – М.: Проспект, 2009. – 432 с.
 24. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України «Про затвердження Методики формування резервів зі страхування життя» від 27.01.2004 р. № 24 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
 25. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України «Про затвердження Правил формування, обліку та розміщення страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя» від 17.12.2004 р. № 3104 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

Редакція отримала матеріал 31 серпня 2009 р.